

חומרים על פרשת ויצא

מעשה אבות סימן לבנים

מה פשר הסולם שמופיע בחלומו של יעקב?

הסולם מסמל את החיבור בין שמים לארץ. כאשר היהודי יוצא לחוזה לארץ, הוא יוצא לעולם שבו השמים והארץ נפרדים זה מזה. כאן היהדות מחנכת אותנו לכך שהיא איננה דוגלת בספיריטואליזם, לאיזו נטיה לרוחניות קיצונית שנתקעת בשמים, אלא לתנועה בלתי פוסקת של עליה וירידה שמכוחה מתחברים העולמות.

מדוע ה' מתגלה אל יעקב דווקא בחלום?

החלום מראה שיש השתקקות אל עולם שאיננו כמו העולם הזה, עולם טוב יותר. חלום הוא כמו סימן הניקוד חולם שנמצא מעל האות ורחוק ממנה. מי שמסוגל לחלום גם מסוגל לעבור את הגלות שהיא כשינה אחת ארוכה. אפשר לצאת מן הגלות (מן החלום, אם תרצו) רק כשיש לך לאן לצאת, אם יש לך עולם שאתה מצפה לו. כמצב זמני; הגלות איננה יכולה להיות צורת הקיום של האומה היהודית, ארוכה ככל שתהיה - בסופו של דברם מקיצים מן החלום.

מדוע יעקב נדרש לצאת לגלות?

יעקב צריך להתמודד עם העליונות המוסרית שהיתה לכאורה לעשו עליו, שכן עד כה - עשו הופיע בתור האיש התמים שנבגד על ידי אחיו, ואילו יעקב הופיע כבוגד וכגונב הברכות. וכך, כאשר לבן נותן ליעקב את לאה ולא את רחל כפי שסוכם בטענה כי אין להשיא הצעירה לפני הבכירה - אין ליעקב מה להשיב לו, שכן לבן אומר "לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה" - ובעקיפין רומז לו לבן כי במקומו לא נהוג לפעול כפי שנהג יעקב כלפי עשו. לאור זאת, יעקב בעצם צריך לבוא ולהוכיח לעצמו ולעולם כולו את העליונות המוסרית שלו על עשו (שבאופן גלוי טרם נראתה), ואת זה הוא יעשה במהלך חייו המורכבים כל-כך. זהו החוט החורז באופן נסתר את כל סיפור לידת השבטים ואת כל חייו של יעקב אבינו.

מדוע יעקב פוגש את רחל דווקא על יד הבאר?

זוהי היציאה הראשונה של איש אחד בודד מעם ישראל אל אומות העולם. יעקב יוצא ורואה באר בשדה - כאשר באר מסמלת את מקור החיים. יעקב נוכח לגלות שמקורות החיים הללו סתומים - ישנה אבן גדולה על פי הבאר, וזאת משום שטרם התאחדו כל הרועים - המסמלים את אומות העולם - בכדי לגול את האבן. אפשר ובמכוון הניחו אבן גדולה וכבדה על מנת שרק כשיתקבצו כולם יחד יוכלו לגול אותה - זאת משום שאין ביניהם אמון, אין שלום. ואז החל דו-שיח בין יעקב לרועים (בראשית כ"ט, ד ואילך): "ויאמר להם יעקב: אחי" - המסר הראשוני של עם ישראל אל אומות העולם הוא מסר אוניברסלי של אחוה. מתוך כך יעקב מסביר מה מקורה של אותה אחוה: "מאין אתם" - דעו כי כולכם נבראתם יש מאין ע"י ה', ולכן כולכם מחויבים להגיע לאחוה. תגובתם מאכזבת - "מחרון אנחנו", מחרון אפו של בורא עולם באנו. כאשר יעקב רואה שהאחיזה של הטבע היא כה חזקה בתרבות של חרן, בלית ברירה הוא מנסה כיוון אחר: "הידעתם את לבן בן נחור?" - האם שמעתם על משפחתו של אברהם אבינו? "ויאמרו: ידענו" - התנ"ך מצוי אצלנו בתור ספר חשוב על גבי המדפים. "ויאמרו: השלום לו?" - האם מה שקלטתם מתוך התנ"ך הוא מסר של שלום ואחוה? "ויאמרו: שלום, והנה רחל ביתו" - כלומר, רחל ביתו היא הנושאת בתוכה את המסורת של אברהם אבינו שעל ידה אפשר לתקן את העולם כולו.

מדוע יעקב נושק לרחל?

אם נדייק, נראה שההתנהגות של יעקב בפגשו את רחל מחולקת לארבעה שלבים: ראשית הוא מגולל את האבן, לאחר מכן הוא משקה את צאן רחל, נושק לה ובוכה, ורק לאחר מכן הוא מספר לרחל מיהו והיא מיד בורחת אל בית אביה. באופן הגיוני, סדר הדברים היה צריך להיות אחר - ראשית יעקב היה צריך לספר לרחל מיהו ורק לאחר מכן יתר הדברים. לעניות דעתי המפתח נמצא בבכי של יעקב - שמתואר כמי

שמנשק את רחל ומיד בוכה. המדרש מעיר שהרועים שישבו שם באותה שעה וראו את הנשיקה החלו לצחוק בתגובה לכך שאדם זר נשק לאישה הראשונה שפגש, וכתוצאה מצחוקם יעקב בכה.

מדוע סידרה ההשגחה שיעקב ישא לאשה גם את לאה?

אני חושב שיש כאן המשך ישיר של כל התהליך שעבר יעקב עד כה: כאשר יעקב קנה מעשו את הבכורה, הוא רצה לקנות בנפשו משהו ששייך לעשו. לאחר מכן הוא מקבל את הברכה של עשו, וכעת הוא מקבל את האישה שהיתה ראויה לעשו (כפי שמביא רש"י בשם המדרש: "שהיו הכל אומרים: שני בנים לרבקה, ושתי בנות ללבן - הגדולה לגדול והקטנה לקטן" (רש"י בבראשית כ"ט, יז)). כלומר, יעקב צריך לאמץ במידה מסוימת מאפיינים של עשו - גם בתחום הזוגיות. לאה היא הדמות הפוריה, הדמות שראויה לגדולה עתידית - ממנה תצאנה הכהונה והמלכות לישראל. בין יעקב ללאה יש אתגר של בניית זוגיות שתביא לגדלות ולאחריות על גורל העולם. לאור כל זאת, הכרחי היה שיעקב יעבור גם את המהפך הזה - המעבר מקטנות לגדלות.

מה מסתתר מאחורי התזמון של יעקב לעזוב את בית לבן?

בהולדת יוסף יש משהו שנותן ליעקב את הרגשת הביטחון שהוא יכול להתעמת עם עשו. וזאת כיצד? אנו רואים שעשו הוא הבכור שטוען לעליונות של הבכורה. עד כה, הבכורה שימשה ככלי להריגת האח הצעיד - כך עשה קין, וכך רצו לעשות ישמעאל ועשו ליצחק וליעקב בהתאמה. בסופו של דבר הבכורה שימשה עד אותה שעה לרעה, ויעקב ניצב בפני האתגר להביא לעולם בכור אולטימטיבי שלא ירצה להרוג את אחיו. ונראה שקשה היה שהדבר יעשה בבת אחת, ולכן הוא נעשה באופן הדרגתי - דרך הולדת ארבעה בכורות (כשהאחרון מביניהם הוא יוסף). וכך, שמו של יוסף ניתן לו בציפייה שיהיה לו אח קטן נוסף מאביו ומאמו, ורק אז יעקב מרגיש שהעליונות המוסרית שלו על עשו הושגה והוא יכול לצאת לדרך חדשה.

האם בני השפחות פחותים בחשיבותם מבני האמהות?

לכל אחד משבטי י-ה יש יעוד משלו. הטעות היא למדוד אנשים ביחס ליעוד של מישהו אחר. לכל אחד מאיתנו יש יעוד שאיש לא יכול למלא במקומו, אני-אני ואתה-אתה. כך למשל מצאנו שבימי השבטים שבט יהודה לא יכול היה לנהל מלחמת גרילה עם הפלישתים, ודוקא שבט דן - הנושך עקבי סוס - יכול גם יכול להם בדמותו של שמשון הגיבור, ולא מצאנו אצל שמשון תסכול מכך שהוא לא צאצא של שבט יהודה, להפך.

מדוע יעקב בורח מבית לבן?

הבריחה של יעקב היא על רקע ניסיון של שואה, כפי שאנו אומרים בהגדה של פסח: "ביקש לבן לעקור את הכל". ברגע אחד לבן התהפך ורצה להרוג את כל יוצאי חלציו. הכיצד? יש לראות את הדברים על רקע היריבות העתיקה בין שני ענקי הרוח - אברהם ונחור; אברהם היה מי שגרס (בעקבות ההתגלות של ה' אליו) שצריך לעלות לארץ ישראל, להעמיד גוי גדול ומתוך כך להקרין על העולם כולו, בעוד שנחור סבר שצריך להקים בחרן קהילות-קהילות שתשפענה על סביבתן (משהו מעין הקוסמופוליטיות היהודית). כאשר יעקב בורח אל לבן הוא בעצם מצדיק את השיטה של נחור - כי הוא מצא מפלט באותן 'קהילות' שבגולה, ולכן לבן מקבלו בשמחה. כשיעקב מצליח ורוצה לחזור בארץ ישראל, באותה שעה לבן רואה בו איום קיומי על כל השקפת עולמו של נחור ומבקש להורגו. יעקב חש בדבר ומבין שהגיעה השעה לברוח מבית לבן. על רקע הדברים האלו נבין גם מה משמעות גניבת התרפים על ידי רחל: בעת העתיקה, אותם אנשים שהחזיקו תרפים לא היו אנשים פרימיטיביים ובורים, אלא היו אלה אנשים שביטאו בתרפים שלהם את האינטואיציה שלהם לכך שיש משמעות למעשיהם במהלך ההיסטוריה. בכך שרחל גונבת את התרפים היא בעצם מצהירה שתפקידו של בית לבן (ונחור) בהיסטוריה תם, ולכן לבן היה כה להוט למצוא אותם. מעשה של רחל, אם כן, הוא המשך ישיר לפעולתו של יעקב אבינו בעזבו את בית לבן.

האם ישנה משמעות מיוחדת לברית עם לבן בגלעד?

אפשר לומר שבגלעד עם ישראל נולד (כאומה), כי זהו המקום הראשון שבו יעקב כורת ברית לאומית עם אומה אחרת. נשים לב לכך שלבן קורא למקום בלשון ארמית ("יגר סהדותא") ויעקב בלשון עברית ("גלעד"), ואין זה מקרי; גם את ההגדה של פסח אנו פותחים בארמית: "הא לחמא עניא", וחותרים בעברית "לשנה הבאה בירושלים הבנויה", זאת משום שהמעבר בין הארמית לעברית מסמל את המעבר

מן הגלות לגאולה. היכולת לשנות שיח - לעבור משפה מושאלת לשפה העצמית שלנו - היא ביטוי ליכולת שלנו לצאת מן הגלות. כך גם בגאולה האחרונה, תחית השפה העברית ארעה בסמוך ליציאתנו מן הגלות.